

בענין עבד שנשבה

הרב גרשון אברהם ויזנפלד ז"ל

שיטת הרמב"ן דהא דמבואר בסוגית הגמרא דף לז: עבד שנשבה ופדאו אחר לאחר יאוש דהדין הוא דישתעבד לרבו שני הוא רק כפי מה דקיי"ל דמפקיר עבדו צריך גט שחרור אבל לשמואל דסבירא ל' מפקיר עבדו אין צריך גט שחרור זכה העבד בעצמו ע"י יאוש ונעשה בן חורין דא"א לאחר להשתעבד בו. אבל בתוס' רי"ד בדף לח. מבואר דאף לשמואל דס"ל מפקיר עבדו אין צריך ג"ש, אבל אם נשבה ונתיאשו ממנו בעליו קנה אותו השבאי למעשה ידיו והקונה מן השבאי זכה להשתעבד בו וצריך גט שחרור מאדון ראשון על קנין הגוף ומאדון שני על מעשה ידים. וכן מוכח כדברי התוס' רי"ד מדברי התוספות (לח. ד"ה אלא) דלרבא דאמר ישתעבד בו צריך גט שחרור אף לשמואל.

והנה בביאור שיטת הרמב"ן נראה לבאר על פי הא דמבואר בתוס' (לז: ד"ה בין כך), דמבואר בדבריהם דאף דשבאי קונה למע"י, אבל לענין מציאה ומתנה עדיין של רבו ראשון הוא. שהרי קנין השבאי אינו אלא למעשה ידיו. וע"י יאוש בעליו זוכה העבד בעצמו לענין מציאתו ומתנתו. ולפ"ז יראה דכ"ז הוא דוקא למ"ד המפקיר עבדו צריך גט שחרור. אבל לשמואל דס"ל המפקיר עבדו יצא לחירות ואינו צריך גט שחרור, הרי עבד שאין רשות רבו עליו לאו עבד הוא, דבעינן עבד איש. וא"כ אף דעוד שייך בו קנין למעשה ידים, מ"מ כיון דלענין קנין גופו זכה בעצמו לענין מציאה ומתנה, משו"ה מיקרי עבד שאין רשות רבו עליו ויצא לחירות. והנה לפי"ז באמת צ"ב בשיטת התוס' והתור"י דאמאי פליגי ארמב"ן, ומדוע לא נימא דהוי כעבד שאין רשות רבו עליו כיון שזכה בעצמו לענין מציאה ומתנה.

והנה בשיטת התוס' רי"ד היה באמת מקום לומר שנחלקו על דעות התוס' וסברי דגם לענין מציאה ומתנה קנוי הוא לשבאי, ומה דאמרו בגמ' דקנה למעשה ידים ולכאורה משמע דתו לא, לא אמרו זה אלא לאפוקי קנין איסור דלית ליה ביה להצריכו גט שחרור כשאר עבד כנעני. וכן מדויק קצת בדבריו שכתב "דשבאי קני ליה למע"י שהוא קנין דמים אבל קנין איסור שהוא קנין הגוף שצריך גט נשאר אצל הראשון" ומשמע דרק הקנין איסור מיקרי קנין הגוף וזה נשאר אצל הראשון, אבל בשאר מילי קני ליה שבאי. ואם נימא כן א"ש מש"כ התוס' רי"ד דאף אליבא דשמואל דס"ל מפקיר עבדו אינו צריך גט שחרור, לא זכה העבד בעצמו והוה כרשות רבו עליו, דלענין מציאה ומתנה הוי ג"כ ברשות השבאי ולא ברשות עצמו. אולם בשיטת התוס' א"א לומר כן דהלא מדבריהם מבואר דלענין מציאה ומתנה הוי העבד של עצמו, ולפי דבריהם יקשה אמאי פליגי על דברי הרמב"ן.

וגם בשיטת התוס' רי"ד עדיין צריך עיון, דהלא מבואר בדבריו דרק היכא דהעבד נמצא ביד הקונה משבאי לא מהני שחרור הראשון וצריך גם שיפיקרנו השני, אבל אם עדיין ביד השבאי הוא, שפיר מהני שחרור האדון להפקיע קנין השבאי. ומוכח מזה, דדוקא לקונה משבאי הוא דשייך קנין בגוף העבד לענין מציאה ומתנה, ולא לשבאי עצמו. וא"כ, יתכן דמחמת זאת הזכיה שיש לו לרבו שני היא דמעכב את שחרורו של רבו הראשון. אבל אצל השבאי, דיכול האדון לשחררו אף בעודו תחת ידו של השבאי, א"כ מוכח דאין לו לשבאי בו קנין רק למעשה ידיו ולא לענין מציאה ומתנה. ולכאורה לפ"ז צ"ל דכשהוא אצל השבאי ונתיאשו ממנו בעליו, מכיון שנפקע ממנו הממון של האדון ע"י יאוש, והשבאי אינו זוכה בו כ"א למע"י, א"כ לענין קנין הגוף למציאה ומתנה לכאורה זכה בו העבד, ועדיין תקשה דגם לתוס' רי"ד נימא דכיון דזכה העבד בעצמו לענין מציאה ומתנה, יחשב כאין רשות רבו עליו ויהא דינו כמפקיר עבדו שאינו צריך גט שחרור לשמואל.

ובאמת לפי"ז תק' עוד יותר, שאם נימא דאצל השבאי כיון דא"א לקנות יותר מלמע"י זכה העבד בעצמו ע"י יאוש א"כ אף אם יקנה המע"י לאחר, אבל למה יזכה האחר בקנין הגוף לענין מציאה ומתנה, כיון דאצל השבאי

המוכר אין לו קנין רק למע"י, א"כ למה עדיף הקונה ממאן דאתי מחמתיה, ואף אם נתרץ בזה, דכיון דהשבאי א"א לו לקנות יותר כיון דעכו"ם קונה רק למע"י, אבל הישראל דאתי מחמתיה דשייך שפיר לקנות גם הגוף, קונה ממילא מחמת קנינו במע"י גם קנין בגוף לענין מציאה ומתנה, אבל מ"מ עדיין תק' דכיון דאצל השבאי קנה העבד בעצמו קנין הגוף לענין מציאה ומתנה, למה יפקיע מיניה הזוכה במע"י ממה שכבר זכה העבד בעצמו.

ולכאורה מוכח מזה דלא כמ"כ לדייק מהתוס' רי"ד, וכוונתו הוא דהזוכה משבאי זוכה בו רק למע"י ולא לקנין הגוף לענין מציאה ומתנה, וא"כ הדר תיקשי גם לשיטת תוספות רי"ד למה צריך גט שחרור לשמואל הלא כיון דזכה בעצמו לאו עבד שיש רשות רבו עליו [מיקרי], וכמו שסובר הרמב"ן, ובאמת הקושיא בדברי התוס' רי"ד היא יותר גדולה, וקשה מיניה וביה, דאם נימא דגם אצל השבאי זוכה רק למע"י ולא בגופו לענין מציאה ומתנה, וא"כ למה חלוק דינו של ה'קונה מהשבאי', מ[דין] השבאי גופא, דאצל הקונה מהשבאי מבואר מדברי התוס' רי"ד דקנינו מעכב בשחרור האדון ואצל השבאי גופא מבואר מדבריו דקנינו אינו מעכב בשחרור האדון, ואם נימא דשניהם שוין וקונין רק למע"י, א"כ צ"ע דמאי שנא לענין שחרור האדון אצל הקונה מהשבאי מאצל השבאי גופא, ולכאורה היה מוכח מזה כמ"כ בתחילה דהקונה מהשבאי יש לו קנין בגוף לענין מציאה ומתנה משא"כ אצל השבאי גופא, אלא דזה ג"כ תקשי כמו שהק' למעלה דא"כ כבר זכה העבד בעצמו, ואיך שנפרש, צ"ע בשי' בתוס' רי"ד.

והנה בשי' התוס' רי"ד נל"פ, דנקדים מה שנחלקו הראשונים בסוגיין אם עיקר הקנין בס[וגיין] הוא משום יאוש או שהוא משום קנין כיבוש מלחמה (עי' בזה בס' דבר אברהם סי"א אשר ביאר בארוכה את מחלוקת הראשונים בזה) ושי' רש"י ותוס' רי"ד הוא דעיקר הקנין הוא ע"י יאוש, ושי' התוס' והרשב"א הוא דעיקר הקנין הוא משום כבוש מלחמה והיאוש מועיל רק לענין שלא יחזור לרשות בעליו, והרמב"ן בחידושו נסתפק בזה, עיי"ש, ונ' דזה מבואר דלכו"ע מועיל היאוש ואין בזה החסרון דיאוש בכדי לא קני, וכן דעבדים אינן נגזלין, ובע"כ דהיינו משום דהכא שאני דמועיל הקנין משום דיש כאן נמי כיבוש, וע"י הכיבוש יש כאן נמי יאוש אלא דהמחלוקת בין הראשונים הוא בזה, דלשי' רש"י והתוס' רי"ד עיקר הקנין הוא ע"י יאוש, ולענין שיקנה ע"י יאוש א"צ קנין כיבוש, והכיבוש מועיל רק לענין זה דהוי כאבוד מבעליו דשייך בה יאוש, אבל שיטת התוס' והרשב"א דמשום זה לחוד לא היה מועיל יאוש, ומה דיש כאן יאוש הוא משום דמתחילה חל עליו קנין כיבוש, אלא דלאחר דפקע קנין השבאי היה חוזר לבעלים, ולזה מועיל מה דיש כאן נמי יאוש, שלא יחזור לבעליו אף שפקע קנין השבאי, ונ"ל דמחלוקת הראשונים אם זכה בעצמו לענין מציאה ומתנה תלוי בהך מחלוקת בסוגיין אם הקנין הוא משום כיבוש או משום יאוש, ולטעמייהו אזלי, דהנה אם נימא כשיטת התוס' והרשב"א דעיקר הקנין הוא משום כבוש, והיאוש מועיל רק לענין זה שלא יחזור לבעליו, א"כ נ' דהקנין כיבוש חל על כל העבד גם לענין הגוף, אלא דמשום דהשבאי הוא עכו"ם אינו יכול לזכות בו יותר מלמע"י, ולכן לענין הגוף זכה העבד בעצמו, דע"י הכיבוש והיאוש פקע מרשות האדון ונעשה לענין זה שהוא ברשות עצמו, אכן לשי' רש"י והתוס' רי"ד דעיקר קנינו הוא ע"י יאוש, דביאוש בעלים קי"ל דלא קנה בו עד דאתי לרשות זוכה, א"כ נ' דהגם דע"י כיבוש שפיר נגזלים ומשום זה מועיל היאוש, אבל כיון דיאוש קונה רק משום דאתי לרשות זוכה, והיאוש חל רק על מה שזכה בו, ולכן לענין מע"י מועיל קנין השבאי אבל לענין הגוף, אינו זוכה בעצמו, דהעבד הוא ברשות האדון וא"א לזכות בעצמו, ומה דמצינו זכיית העבד בעצמו, במחלוקת אבא שאול וחכמים לענין גר שמת, היינו משום דהוי הפקר, ועי"ז יצא מרשות בעליו, וזכיית העבד [בעצמו] מועיל רק לענין שלא יזכו בו אחרים, (ועי' אמרי משה בזה) אבל ביאוש, דאינו יוצא מרשות בעלים עד דאתי לרשות זוכה, והעבד א"א לזכות בו, ולכן לא יצא מרשות בעלים רק לענין מע"י ולא לענין מציאה ימתנה, ומה דאיתא לקמן דף ל"ט בנתיאשתי מפלוני עבדי דשייך העבד לזכות בעצמו, עי' ברש"י שם דלשון הפקר הוא, (ואולי משום הכי הוא דפירש כן דמשום דמשום יאוש לחוד לא שייך לזכות בעצמו, אלא די"ל דס"ל לרש"י דלאו אבוד הוא ומשו"ה הוא דלא מועיל יאוש בלא לשון הפקר).

ונ' דמשו"ה חולק התוס' רי"ד על שי' התוס', דהתוס' סברי כשי' הרשב"א דהקנין הוא משום כיבוש, וזה חל בגוף העבד ומשו"ה יצא מרשות בעליו זוכה העבד בעצמו, אבל לשי' התוס' רי"ד, דמבואר בדבריו דהקנין הוא משום יאוש, משו"ה לא זכה העבד בעצמו דעדיין הוא ברשות האדון לענין מציאה ומתנה, ולפי"ז ל"ק מה שהקשו על שי' התוס' רי"ד, די"ל דאצל השבאי יש לו קנין רק למע"י והנשאר הוא עדיין ברשות האדון, וכיון דיש לשבאי קנין רק

למעשה ידים אינו מעכב בשיחרור האדון, אבל הקונה מהשבאי הוא ישראל דשייך בו גם קנין בגוף העבד לענין מציאה ומתנה, וכיון דזכה במע"י, ממילא חל קניינו גם על הגוף כהרמב"ן, אלא דגם שמואל דאית לי' מפקיר עבדו א"צ גט שחרור אבל הכא בשבאי צריך גט שחרור, דכיון דאצל השבאי יש קנין רק למע"י והנשאר הוא ברשות האדון הוי כעבד שרשות רבו עליו וצריך גט שחרור.

ועפ"מ ש"כ בהמחלוקת של רש"י ותוס' רי"ד עם התוס' והרשב"א נ' ליישב מה שהק' בס' אמרי משה סי' כ"ג על הא דמבואר ברשב"א דאם שמואל ס"ל כרבא דמוקי לה לאחר יאוש ואם פדאו לשם עבד דישתעבד בו השני וצריך גט מרבו שני, ומבואר מדבריו דהשני זוכה בו לגמרי גם בקנין האיסור שבו והשני הוא המשחרר, אולם מהתוס' רי"ד לכ' משמע דפליג ע"ז, דכ' דאם פדה לשם עבד דישתעבד לשני, דמ"מ צריך גט מרבו הראשון אלא דצריך נמי רבו השני דאל"כ מעכב בשחרור, וצ"ע במאי פליגי (ועיי' דרצה לומר דלא פלוג) עוד הק' שם בס"ק י"ב סתירה בדברי הרשב"א עצמו, דלקמן בסוג' דגזברין (דף ל"ח) מבואר בהרשב"א דאין להקדש קה"ג בעבד לא מהני מה שמוכרים אותו לאחרים, דכיון דלהקדש אין כאן קה"ג גם הלוקח מחמתם אין לו זכות יותר מהקדש, ואין הלוקח יכול לשחרר, אולם הרמב"ן שם חולק על זה וס"ל דהבעלים שהקדישו נסתלקו מעליו, והלוקח מהקדש יכול לשחרר, ודומה למוכר עבדו לעכו"ם והעכו"ם מכרו לישראל, דהשני זוכה אף בקנין הגוף ויכול לשחרר, ולכ' הרשב"א בסוג' דסובר דהשני יכול לשחרר, ומשום דהאיסור נגרר אחר קנין הממון סותר למש"כ לקמן בסוג' דגזברין דקנין האיסור אינו נגרר אחר קנין הממון, ומשו"ה אין השני יכול לשחרר.

ונ' דהא דפליגי הרשב"א והתוס' רי"ד בסוג' אם השני יכול לשחרר או לא הוא לשיטתייהו במה דפליגי אם הקנין בסוגיין הוא משום יאוש או משום כיבוש, דהנה זה נ' דהא דמבואר לקמן לאבא שאול דמפקיר עבדו הקטן דאינו זוכה בעצמו וכל הקודם בו זכה בו, אף דעיקר זכיותו הוא בממון העבד, אבל נגרר ממילא אחריו קנין האיסור והשני הוא האדון ויכול לשחרר, והוא משום דנסתלקו בעליו ולא זכה העבד בעצמו ועומד הוא לזכיות אחרים, והוה עבד איש משום דעומד הוא לזכות לאחרים, ומשום הכי מבואר לקמן דאף שמואל דס"ל דבעינן עבד איש, מ"מ יכול לסבור בעבד קטן של גר שמת דעדיין עבד הוא, ומקרי עבד איש ע"י שיכול לזכות בו אחרים, ולכן מי שזכה בו נעשה לאדון גם לענין קנין האיסור ויכול לשחררו, אולם באופן שלא נסתלקו בעליו, אלא שזכה בו אחר במקצת העבד, הוי בעלים רק לענין מה שזכה בו, ולא נעשה לאדון העבד, וזה לכו"ע דהיכי שזכה בהעבד רק למע"י לחוד, אינו נגרר קנין האיסור אחר קנין הממון ואינו יכול לשחרר, אך הא דפליגי בזוכה משבאי אם השני יכול לשחרר או לא, היינו משום דלשי' הרשב"א כיון דזכה השני משום כיבוש ועי"ז נסתלק האדון כמש"כ, דהכיבוש חל בגופו של העבד, ולאחר יאוש אינו חוזר עוד אליו, וא"כ הזוכה בו, זוכה בו לגמרי ומשו"ה יכול לשחררו, אבל לשי' התוס' רי"ד דהזכיה הוא רק משום יאוש, ועי"י יאוש בעלים לא נסתלקו הבעלים לגמרי, ולענין מה שלא זכה בה השבאי נשאר ברשות בעלים כמש"כ, וא"כ כיון שלא נסתלקו הבעלים נשאר ברשות האדון ולכן אין השני יכול לשחררו.

ועפ"י נ' דאין כאן סתירה בדברי הרשב"א, דזה ברור גם להרשב"א אם נסתלקו הבעלים דהשני יזכה גם בקנין האיסור כמש"כ בסוג', ובאמת י"ל במשל הרמב"ן במוכר לעכו"ם והעכו"ם מכר לישראל, י"ל דגם הרשב"א יודה דמקרי כנסתלקו בעליו והשני יכול לשחררו, דקנין העכו"ם חל בגוף העבד, אלא דאינו יכול להשתעבד בו יותר מלמע"י אבל לזה מהני דעכ"פ משום קנינו מיקרי נסתלקו בעליו, דעי"י קנין העכו"ם הוי של העכו"ם ולא של המוכר, אכן לענין הקדש סובר הרשב"א דזה לא מיקרי שנסתלקו בעליו, ובזה לחוד הוא דפליגי על הרמב"ן, דהרמב"ן ס"ל דהקדש הוי כעכו"ם ומיקרי שנסתלקו בעליו, אבל הרשב"א ס"ל דהקדש שאני דההקדש לא חל על גוף העבד להך מ"ד, ורק על הממון שבו, ומשו"ה לא מיקרי שנסתלקו בעליו ממנו, ומשו"ה ס"ל להרשב"א שהשני אינו יכול לשחררו בזוכה מההקדש.